

NAGY MÁRTA

Mese a Teremtésről, hogyan lettünk cigányok

Bada Márta pasztellképei

Bada Márta harmincöt pasztellképen¹ örökítette meg létezése két fontos meghatározójának, keresztény hitének és cigány létének eredetét. A ciklus darabjai tematikailag és részben megfogalmazásmódban két részre tagolódnak. A művek egyik csoportja a világ teremtéséről szól, míg a többi alkotás a cigányság mindennapjairól mond el földi történeteket.

A sorozat a címében mesét ígér, s valóban a képeken vizuális mesék tárulnak a néző szemé elé. A művésznő nem illusztrálja a bibliai teremtéstörténetet, vagyis pasztelljein nem követi „szóról szóra” az abban foglaltakat. Ugyan igazodik ezekhez, de a maga sajátos módján mondja-meséli el képi nyelven a történeteket. Követi ebben a cigány népdalénekesek és mesemondók szokását, akik nem ragaszkodnak a kötött szöveghez, hanem a szövegalapot a helyhez és alkalomhoz mérten változtatják. Az effajta hozzáállásban természetes módon nyilatkozik meg az „ősi alkotói szabadság”.²

A festő a bibliai történetből bizonyos részeket elhagy, másokat pedig a saját képtörténetével egészít ki. Ebben segíti őt a *Cigány asszony meséje a teremtésről és hogyan letünk cigányok* című mese,³ amelyet gyermekkorában egy öreg cigányasszonytól hallott és le is jegyzett.⁴

Mózes első könyvének 1,16. fejezetében olvashatjuk: „Teremté tehát Isten a két nagy világitó testet: a nagyobbik világitó testet, hogy uralkodjék nappal és a kisebbik világitó testet, hogy uralkodjék éjjel; és a csillagokat.”⁵ A festő ezt az egy szakaszt két képben, *Isten megteremti a napot... és Isten megteremti a holdat és a csillagokat* (2., 3. képek) ábrázolja. Az *Isten kiűzi Évát és Ádámot a Paradicsomból* (15. kép) című epizódban a bibliai történetet meséli, az ádámcsutka-motívummal egészíti ki. A képelem szövegelőzménye a *Cigány asszony meséjében* keresendő: „Hatalmas fényességgel megjelent Isten. Monda Ádámnak és Évának etetek a tiltott gyümölcsből. Ádám ott van tórkodban a csútkája viselni fogod életed végéig.” A képen az Úr keze Ádám torkát markolja.

Különleges történettel meséli el a festő az ember teremtését. Az Isten a fekete embert gyúrja, de ez csak egy gombóc a kezében, nem tetszik neki, félreteszi (9. kép). Majd megteremti a sárga asszonyt (10. kép). Ez az alak már emberformább, de a Teremtő mégsem ad neki lelket. A fehér embert úgy alkotja meg, hogy a sárga agyagba meszet tesz, ezt már jónak ítéli, ezért ezt a masszát már ember formájúra alakítja (11. kép).⁶ S a mese folytatódik, az *Isten leküldi a földre a fekete embert és a sárga asszonyt a fehérhez* című képen (17. kép), hogy a fehérek között ne legyen vérfertőzés.⁷

A többi pasztellen a bibliai Teremtéshez kapcsolódó földi történeteket (*Éva megszüli elsőszülött gyermekét, Ábrahám nemzetsége* stb. – [18., 20. képek]), illetve a cigányság életének jellegzetes epizódjait (*Vándorló cigányok, Jósoló cigányasszony* stb. – [29., 30. képek]) beszéli el az alkotó. A legkedvesebb közülük talán az, amelyiken saját népének eredetéről szól a *Cigány asszony meséje...* nyomán (24. kép): „Az idő múltával le szált Isten a földre és kőrűlnézet be tért egy szegény asszonyházához. Mondáneki eljöttem megáldani gyermekeidet. A szegény asszony nagyon szégelte magát mivel 12 gyermeke vólt 10 gyermeket mutatot meg Istennek 2 el rejtet. Isten megáldotta a 10 gyermeket fől szállt a megyben. A 10 gyermekből szörgalmas földműves és gazdagok letek. 2 gyermekből meg letek a szegények nagyon szegények. Ezekből letek a kovácsok, arany mosó, koldúsok, vándorlók, zenézek, lókupeszekodással keresték meg mindennapi kegyerüket. Hiába iperkodtak nem tudtak meg gazdagodni mindég szegényesen éltek. No ezekből letek a cigányok.”⁸

Tiszteletre méltó öniróniával fogalmazta meg a festő azt a mesét, amely elbeszéli, hogy azért szögezték föl Jézust három szöggel a keresztre, mert a szögeket készítő cigány kovácsok a negyediket ellopták⁹ (33., 34. képek). Ugyanilyen meseszerű attitűddel adja elő a festő azokat a valóság terrénumába tartozó jeleneteket, amelyek a cigányság főbb foglalkozásait ábrázolják a bánatos lókupecről (28. kép), igen szép lírai megfogalmazásban a zenészről és a szép vak kolduslányról (31. kép), a nagyon szegény szappanfőzőkről (27. kép) vagy a fehér aszszony fülébe sugdosó jósnőről (30. kép). Mese és valóság nem válnak szét.

Az előadásmód lakonikus, a vizualizált gondolat nincs túlbeszélve. A Bűnbeesést ábrázoló képen (14. kép) például a fa nem jelenik meg, csak a fára kapaszkodó kígyó, önmagát és a fát egyaránt megtestesítve.

A képeken erős személyiségek lépnek elő, de a cigánysorsot hordozandóan öröm nélküliek. A jelenetek mozgalmassága, a belőlük áradó nyugtalanság is a génekben tárolt évezredes vándorlások, üzőttségük öntudatlan képi leképeződései.

A vonalak hol lágyan ölelkeznek, például *A zenész és a vak koldus*-képen (31. kép), máskor görcsösen zakatolnak, mint az Éva vajúdását ábrázoló munkán (18. kép), de mintha lebegnének a formák körül, nem zárják le teljesen azokat, vagyis őrzik a képpé formálódott gondolat mese- és látomásszerűségét.

A földi történetek megjelenítésénél a formák nyugodtabbaknak tűnnek, míg a Teremtés-jeleneteken nyitottabbak, ami igen szembetűnő az Atyaisten ábrázolásánál. Szimbolikus ez a kifejezőmód, az isteni kiadását jelképezi. A vibráló, lendületesen futó vonalak, a formákat képező mozgó vonalkötegek a Teremtés dinamikáját hivatottak érzékeltetni. Az efféle „spontán-expresszív” alkotásmóddhoz – amely a hivatásos művészetten kívüli alkotásokat jellemzi – járul Bada Márta rendkívül erős belső emlékező-képzeli látása, ami őt a hivatásos alkotók közé emeli – jegyzi meg Kerékgyártó István.¹⁰ „A látvány, amit le akarok festeni, csak segítség annak kiadására, amit belül érzek” – nyilatkozta a festőnő egy interjúban.¹¹

A spontán-expresszív alkotásmód jellemzője, hogy az alkotó a képelemeket nem a valós viszonyok és az anatómiai szabályok, hanem a gondolati, „érzelmi-indulati” hangsúlyok szerint alakítja.¹² Például a már említett Bűnbeesés-jelenetben (14. kép) a kígyó istentelen tettének súlyossága méretének nagyságában vizualizálódik. Hasonlóképpen az Atyaisten világot uraló (teremtő, irányító, arról gondoskodó) alakja minden egyes jelenetben az összes többi szereplőénél nagyobb léptékben tűnik föl. A képrész tiszta formájaként a gondolat ez esetben is tárgyiasult (8., 10., 11., 12., 15. képek).

Az Atya világtéremtő kezei hatalmas munkáját kifejezendően erősen megnyújtottak, és szárnyra emlékeztetnek (1., 2., 4. képek). Sőt, szárnyakat kapott faroktollakban végződő teste is (1., 4., 8., 16. stb. képek). Alakja a jelenetek többségében madárhoz hasonlóan repülő helyzetben tűnik föl (5., 7., 13., 17. képek).

Keleti kultúrákban lehetjük föl ennek a szimbólumegyüttesnek a feloldását, amelyben archaikus tudat és keresztény gondolkodás keveredik. A szárnyas lények legáltalánosabb értelmezésben az éghez, az isteni szférához tartozást jelképezik. Védikus szövegek pedig azt mondják, hogy a madarak az emberek iránti isteni szeretet megtestesítői.¹³ Ezzel a génjeiben tárolt ősi keleti jelképiséggel ruházta föl a művésznő az ő teremtő Istenét. De a madártestű Atyaisten – elmondása szerint – jelképezi a szárnyalást és a korlátlan szabadságot is.

A madár más archetipikus jelképiségben is föltűnik a képmesékben. Lélekmadárként például az első emberpárt sírjuknál gyászoló gyermekeik feje fölött, a testtől különvált lélek¹⁴ szimbólumaként (22. kép).

A varjú „kárörvend” – „kár, kár, kár volt az isteni parancsot megszegned”¹⁵ – abban a jelenetben, amelyben Ádám, büntetésként, verejtekével keresi meg a kenyerét (19. kép). Úgy a varjú alakja, mint az éghez tartozás ősi, egyetemes szimbólummadara közösségi tudásból ered.

A pasztellmeséken megjelenő többi állatmotívum sem díszítmény csupán, jelentéssel bír. Az öszülők összekapaszkodó kezén megpihenő piros pillangó az *Isten leviszi a Paradicsomba Ádámot és Évát* című jelenetben az elmúlásra¹⁶ emlékezteti őket (13. kép). A vak kolduslánnyal együtt muzsikáló cigányzenész feje fölött a pók a pár szerencsésjét vetíti előre, és meg is hozta a lány kezében tartott kalapban csillogó két fémpénz formájában (31. kép). A vadállatok teremtésénél (6. kép) fölbukkanó szarvas – a művész értelmezésében – a szabadságra és a magyarságra utal,¹⁷ egyszerre egyetemes és nemzeti jelkép. A különböző jelentésű szimbólumok a képmesék szerves alkotóelemeivé váltak.

A *Mese a teremtésről és hogyan letünk cigányok* sorozat darabjaiba Bada Márta nem épített be sok motívumot. Képkalkoló elemként az Atyaisten, emberek, állatok, rovarok és növények jelennek meg. Rendszerint mindannyian együtt.

Az ember mellett legtöbbször állatok – kecskék, lovak, birkák, kutyák, szamár, hüllők, bálna látható. Nagyon fontosak lehetnek az alkotó számára, ami kitűnik már első ábrázolásukkor is. Külön képet kap ugyanis a víziállatok, a háziállatok és a vadállatok teremtése (4., 5., 6. kép). Ugyancsak két kompozíció mutatja az isteni gondoskodás megnyilatkozásaként a háziállatok számára táplálékul szolgáló magok és mesei fordulattal a vadállatokat életben tartó virágszirmok (!) teremtését (7., 8. képek).

Ember és állat összetartozását is megrajzolja a festő, igen látványosan a *Lókupec* című munkán (28. kép) a cigányember és a lovak arcformáinak, tekinteteinek formai és színbeli – sötétké arcszín, fehér szemek – azonosságával. Sőt, a megálmódott paradicsomi környezetben pillangótestben röpködő dicsfényes angyalkák allegorikus megjelenítésével fölillantja az égi és a földi élőlények egységét is (13. lép).

Az állatokat nemcsak mint az ember kísérőit szerepelteti, hanem a történések cselekvő részeseivé is teszi. A már említett fekete varjú kineveti Ádámot (19. kép), a gyermekét fájdalommal világra hozó Éva mellett röpködő méhecske bármelyik pillanatban megcsípheti őt, növelve a szenvedését (18. kép).¹⁸

A jelenetekbe nem kevés humort hozó állatok azonban a két utóbbi képen mélyebb jelentést is hordoznak: aki az Isten akarata ellen cselekszik, annak többszörösen kell szenvednie. A kígyónak is, akit bűnéért az Atya – ahogyan a *Cigány asszony meséjében* is olvashatjuk – kéz- és lábvesztésre ítél: „sekezed selábad ne legyen csúszál mászál az idővégezetéig, és le küdte őt is a pusztába” (16. kép).

Ebben a mesés-mesei világban a virágok és a növények is részesei a történéseknek. Pihe- nézésében segítik a munkáját bevégző Teremtőt az őt lágy simogatással körülölelő virágok Az *Isten megpihen* jelenetben (12. kép). Páva, pillangók, méhecske és rózsaszínű virágok veszik körül az első emberpárt a Paradicsom csodás világában (13. kép), szimbolizálva ember-állat-növény, a teremtett világ egységét, azt, hogy mindannyian Isten teremtményei vagyunk. Idilli, vágyott ősállapotot mutat a festő, amelynek szereplői egymáshoz segítően viszonyulnak. Világuk élhető, barátságos.

Az intenzív, gazdag színvilágú alkotások egyikén sincs konkrét tér- és helymegjelölés, mert a kompozíciók legtöbb motívuma szimbólum, amelyek térhez és időhöz nem kötődnek. A művek ezen sajátossága a mesei szófordulatnak, a *hol volt, hol nem volt*-nak is megfelel.

A sorozat képei *vizuális mesék*, ahogyan a cím: *Mese a teremtéstörténetről, hogy lettünk cigányok* ígéri. Az alkotások a 20. század nagy mesélőjét, Marc Chagallt és a mi Gulácsynk álomképeit idézik az emlékezetünkbe. A mesélés Bada Márta művészetének sarkalatos pontja, amelyre rámutatott már tanítómestere, Remsey Iván is: „...a festéshez Márta mindig úgy állt hozzá, mint aki elmond egy legendát, egy mondát a tengerfenékről, a szörnyről vagy erdőben mulatozó tündérekről”.¹⁹ Jelen sorozaton a mese a világ teremtéséről és a cigányok eredetéről, mindennapjairól szól. A mesélés lényegi eleme a cigány kultúrának, írásbeliség hiányában ugyanis természetszerűleg nő meg a szóbeli közlés szerepe.²⁰ E szóbeli közlést ülteti át a kép nyelvére a festő. Művészetének lételeme a mesélés.

Mert mi is a mese? A mesék nem mások – írja a neves mesekutató, Boldizsár Ildikó –, mint a mítoszok „szétgurult darabkái”,²¹ amelyekből a lét alapkérdéseiről szerezhethünk tudást, hiszen ezekbe az emberi létezés alaptörvényei, univerzális igazságok vannak kódolva.²²

A mesék őshazája, mint a cigányoké, India,²³ hazája pedig a lélek.²⁴ Ezekről a „tájakról” hozta és őrzi génjeiben a mesélés igényét belső szükségletként a gödöllői festőművész.

A mesék legfőbb alkotóelemei az archetípusok, ősképek, amelyek őrzik az emberiség kollektív tapasztalatait a világról.²⁵ Sajátosságuk, hogy kortól és kultúrától függetlenül újra meg újra megjelennek az egyének életében.²⁶ Hozzásegítenek bennünket ahhoz, hogy kapcsolatba kerülhessünk szellemi gyökereinkkel, vágyainkkal és lehetőségeinkkel,²⁷ „s e gyökerek révén létezésünk alapjának tekinthessük azt az értékrendet, amely nemcsak egy szűkebb közösség sajátja, hanem univerzálisnak tekinthető”.²⁸ Képi mesével az alkotó ezt az ősi tudást közvetíti.

A Teremtés-történet képei azonban nemcsak mesék, képesek, hanem műalkotások is. Boldizsár Ildikó megjegyzi, hogy „a mesék és a mítoszok az archaikus tudat megnyilvánulási formái, míg az álmok és a műalkotások inkább az ember szabadságának kifejeződései...”²⁹ Pontos jellemzése ez Bada Márta Teremtés-sorozatának.

A mese befogadója és megtartója a közösség, s mint ilyen, a mese közösségi műfaj.³⁰ Bada Márta a mesélés igényével alkot, festi képeségeit. Ugyan a saját képeségeit mondja el, de miután elbeszélései közös gyökérből, az emberiség kollektív tudattalanjából eredeznek, minden kor és minden közösség számára érvényes archetípusokat, ősmintákat, közösségi tudásból táplálkozó szimbólumokat közvetítenek. Művészete – a szó legnemesebb értelmében – térben és időben parttalanul közösségi művészet. Mindannyiunkhoz szól.

JEGYZETEK

¹ A sorozat a Néprajzi Múzeum tulajdonát képezi. A művész más biblikus tárgyú ciklusai (*Krisztus szenvedés-útja*, 2011) az Ars Sacra Alapítvány tulajdonában, az *Üdvözlégy Mária (Jézus születéstörténete)*, 2012) a gödöllői Szentháromság-templomban látható míg a *Szent angyalok*, 2021 és a *Jézus élete*, 2022 magántulajdonban vannak.

² *Csikóink kényesek. Magyarországi cigány népköltészet*, utószó, jegyz. SZEGŐ László, Európa, Budapest, 1977, 294.

³ A meserészleteket itt és a továbbiakban az eredeti szövegváltozatban közöljük.

⁴ Lásd a mellékletet.

⁵ *Szent Biblia azaz: Istennek Ó és Új Testamentumában foglaltatott egész Szent Írás*. Magyar nyelvre fordította Károli Gáspár, Brit és Külföldi Biblia-Társulat, Budapest, 1934.

⁶ Bada Márta szóbeli közlése.

⁷ Bada Márta szóbeli közlése.

⁸ Ez a történet vándormotívum, olvasható *A cigány nép eredetmondájában* is azzal a változtatással, hogy ebben a szegény asszony a tizenhét gyermekéből hetet nem mutatott meg az Istennek. *Tűzpiros kígyócska. Cigány népköltészet*, vál., ford., bev. BARI Károly, Gondolat, Budapest, 1985, 29.

⁹ Ez a történet is vándormotívum. Fellelhető *A tolvajmesterség eredetmondájában*, azonban ez a változat a tetűkre magyarázattal is szolgál: „A cigányok nagyon megsajnálják Krisztust, / és hogy kevesebb szeggel verhesék át a testét, / egy szegyet elloptak...” *Tűzpiros kígyócska*, i. m., 43–44.

¹⁰ *Ürmössy-Haám képzőművészeti gyűjtemény*, Kossuth Klub, Magyar Művelődési Intézet, Budapest, 2002. KERÉGYÁRTÓ István bevezető tanulmánya, 8.

¹¹ *Bohóc világban élünk*, Magyar Hírlap, 2004. január 31., 29.

¹² *Ürmössy-Haám...*, i. m., 8.

¹³ HOPPÁL Mihály, JANKOVICS Marcell, NAGY András, SZEMADÁM György, *Jelképtár*, Helikon, Budapest, 2000, 147.

¹⁴ *Uo.*, 147.

¹⁵ A művész nő szavai.

¹⁶ *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*, szerk. PÁL József, ÚJVÁRY Edit, Balassi, Budapest, 2005, 394.

¹⁷ A művész nő szóbeli közlése.

¹⁸ A művész nő közlése.

¹⁹ *A tehetségek köztünk élnek*, AmaroDrom, 1994. augusztus 15.

²⁰ *Csikóink kényesek*, i. m., 261.

²¹ BOLDIZSÁR Ildikó, *Meseterápia. Mesék a gyógyításban és a mindennapokban*, Magvető, Budapest, 2010, 71.

²² BOLDIZSÁR Ildikó, *Mesekalauz úton lévőknek. Életfordulók meséi*, Magvető, Budapest, 2013, 24.

**BADA MÁRТА, 1. Isten megteremti a földet és az eget; 2. Isten megteremti a Napot;
3. Isten megteremti a holdat és a csillagokat; 4. Isten megteremti a tengert**

BADA MÁRTA, 5. Isten megteremti a háziállatokat

BADA MÁRTA, 6. Isten megteremti a vadállatokat

BADA MÁRTA, 7. Isten szétszórja a magokat az állatoknak

BADA MÁRTA, 8. Isten az angyalokkal szétszórja a virágszirmokat

BADA MÁRTA, 9. Isten meggyúrja a fekete embert

BADA MÁRTA, 10. Isten megteremti a sárga asszonyt; 11. Isten megteremti Ádámot és Évát; 12. Isten megpihen;
 17. Isten leküldi a földre a fekete embert és a sárga asszonyt; 18. Éva megszüli elsőszülött gyermekét; 22. Ádám és Éva meghalt

BADA MÁRTA, 19. Ádám verjékével keresi meg a kenyérét

BADA MÁRTA, 20. Ábrahám nemzetsége

BADA MÁRTA, 21. Izsák nemzetsége

BADA MÁRTA, 23. Elszaporodtak az emberek; 24. Isten megáldja a gyermekeket; 25. Szorgalmas földművesek; 26. Gazdagok; 27. Nagyon szegény szappanfőzők; 28. Lókupec

BADA MÁRTA, 29. Vándorló cigányok

BADA MÁRTA, 32. Isten szent Fia az emberek között; 33. A cigány kovács elkészítette Jézus szögét

BADA MÁRTA, 34. A cigányok ellopják Jézus szögét; 35. Én Istenem, könyörülj meg rajtunk!

